

WINNAAR VAN DE RES PUBLICA PRIJS 2006

De verschillende electorale aanhang van het Vlaams Blok in de Antwerpse gemeenten: het inktvlekmodel en de vraag- en aanbodtheorieën over extreem-rechts

Teun PAUWELS¹

Onderzoeksmedewerker aan het Departement Politieke Wetenschappen,
Universiteit Antwerpen

1. Inleiding en probleemstelling

De vraag waarom extreem-rechtse partijen in sommige regio's succesvol zijn en in andere niet, komt vaak aan bod. Bovendien lijkt de relevantie van deze vraag evenredig toe te nemen met de electorale opkomst van het Vlaams Blok (thans Vlaams Belang of kortweg VB). Terwijl het VB maar liefst 33% van de stemmen in Antwerpen behaalt, komt de partij in sommige andere gemeenten niet aan 10%. In deze tekst willen we deze verschillen verklaren. We focussen meer bepaald op de verschillen in VB scores tussen de dertig gemeenten van het arrondissement Antwerpen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2000.

Om onze probleemstelling te beantwoorden, brengen we vooreerst het extreem-rechtse succes in kaart. De electorale geografie van het VB geeft indicaties dat we in het arrondissement Antwerpen te maken hebben met een inktvlekmodel. Het VB kent zijn oorsprong in de stadskern van Antwerpen en lijkt geleidelijk aan ook de omliggende gemeenten te koloniseren. Om deze stelling hard te maken, wordt het inktvlekmodel conceptueel verduidelijkt. De term duikt af en toe op in de media maar werd tot op heden nauwelijks op een wetenschappelijke manier bestudeerd. Het inktvlekmodel wordt vervolgens aan een empirische toetsing onderworpen en ten slotte gaan we op zoek naar verklaringen voor dit model in Antwerpen.

1. De auteur wenst promotor Peter Thijssen en medebeoordelaar Cas Mudde uitdrukkelijk te bedanken voor hun opmerkingen en suggesties over de thesis waarop dit artikel gebaseerd is.

Het inktvlekmodel is echter te éénzijdig om het differentiële succes van extreem-rechts in Antwerpen te verklaren. We willen dan ook enkele andere (klassieke) theorieën over de vraag naar extreem-rechts toetsen om na te gaan of het VB in de ene gemeente over een grotere voedingsbodem beschikt dan in de andere gemeente. Meer bepaald gaan we na of het aantal migranten, de werkloosheidsgraad en het gemiddelde inkomen van de inwoners van een gemeente, een verband vertonen met de electorale uitslag van het VB in die gemeente.

In het laatste deel gaan we dieper in op wat het VB te bieden heeft aan de kiezer. We belichten dus de aanbodzijde van het VB. Hoewel de partij met één programma naar de kiezer trekt, worden er verschillende lijsten aangeboden in de verscheidene gemeenten. Het zou interessant zijn om na te gaan in welke mate de kandidaten in staat zijn om het electorale succes van het VB te beïnvloeden. Om hierop een antwoord te vinden, analyseren we de proportie voorkeurstemmen. Dit is immers een handig en relatief eenvoudig instrument om het belang van kandidaten voor een partij na te gaan.

II. Het electorale succes van het VB in Antwerpen

Bij haar eerste deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen in 1982 behaalde het VB 5.2% van de stemmen en twee zetels in de Antwerpse gemeenteraad. Achttien jaar later stemde reeds één op de drie Antwerpenaren voor het VB (33%). Naast de gemeenteraad werden op 8 oktober 2000 voor het eerst ook negen districtsraden rechtstreeks verkozen in Antwerpen. Het VB scoorde hier net iets minder dan in de gemeenteraad met een gemiddelde van 31.5% over de negen districten. De uitslagen van het VB varieerden er evenwel van 25.3% in Berchem tot maar liefst 37.9% in Deurne.² In de omliggende gemeenten van het arrondissement Antwerpen scoort het VB heel wat minder dan in de stad en haar districten. De uitslagen voor de verkiezingen in 2000 worden weergegeven in tabel 1. Gemeenten waar het VB hoger scoort dan gemiddeld, worden in het vet afgebeeld.

Tabel 1 leert ons dat de resultaten voor het VB aanzienlijk variëren over de verschillende gemeenten. In Essen behaalde de partij haar slechtste resultaat (9.2%), in Antwerpen haar beste (33.0%). De gemiddelde score voor het VB over de dertig gemeenten bedraagt 17.4%. Uit deze resultaten blijkt dat de stad Antwerpen een uitschieter is. Laten we Antwerpen buiten beschouwing, dan valt het maximale stemmenpercentage voor het VB terug naar 24.5% (Schoten). Figuur 1 geeft de geografische verdeling van de VB scores over de verschillende gemeenten weer. De gemeenten waar het VB onder het gemiddelde scoort hebben een lichtgrijze kleur, de gemeenten waar het hoger scoort zijn donkerder gekleurd.

2. THIJSSSEN, P., DE LANGE, S., Explaining the varying electoral appeal of the VB in the districts of Antwerp, *Ethical Perspectives*, 12, 2005, 231-258.

Teun Pauwels

Deze illustratie onthult een interessant gegeven. Over het algemeen kunnen we stellen dat hoe verder men van de stad is verwijderd, hoe kleiner de kans is dat men voor het VB stemt. Hierop zijn uiteraard uitzonderingen zoals Zwijndrecht en Zoersel. Toch is de geografische spreiding van extreem-rechts stemgedrag specifiek en zetten we het fenomeen voortaan onder de noemer inktvlekmodel.

Figuur 1. Geografische verdeling van de VB scores in de Antwerpse gemeenten.

Tabel 1. Verkiezingsresultaten van het VB in de dertig gemeenten van het arrondissement Antwerpen (in%).

Gemeente	Resultaat	Gemeente	Resultaat
Aartselaar	10,7	Malle	9,5
Antwerpen	33,0	Mortsel	18,3
Boechout	14,1	Niel	22,1
Boom	20,8	Ranst	15,2
Borsbeek	23,8	Rumst	16,4
Brasschaat	20,1	Schelle	18,6
Brecht	18,3	Schilde	15,2
Edegem	17,9	Schoten	24,5
Essen	9,2	Stabroek	23,2
Hemiksem	18,3	Wijnegem	19,3
Hove	12,8	Wommelgem	20,3
Kalmthout	14,6	Wuustwezel	10,9
Kapellen	17,2	Zandhoven	11,0
Kontich	16,5	Zoersel	19,0
Lint	11,9	Zwijndrecht	17,0
Gemiddelde	17,39%		

Bron: VUB verkiezingsdatabank.

III. Het inktvlekmodel in Antwerpen

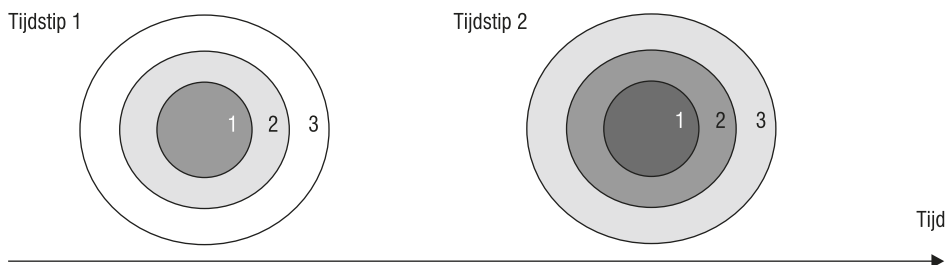
A. Het inktvlekmodel als concept

De term 'inktvlekmodel' dook af en toe in de media op als metafoor voor het alsmaar uitdijende succes van het VB in Vlaanderen, maar werd vooralsnog nooit echt duidelijk geconceptualiseerd. In deze tekst zullen we het inktvlekmodel beschouwen als een model dat de verspreiding van extreem-rechts stemgedrag voorspelt op twee specifieke manieren. *Ten eerste heeft het fenomeen een kern en verzwakt extreem-rechts stemgedrag naarmate we ons verder van deze oorsprong bevinden.* Hierdoor manifesteert de electorale score voor het VB zich in concentrische cirkels: sterk in het centrum (de stad Antwerpen) en zwak of zelfs onbestaande in de buitenste, perifere gebieden. *Ten tweede zal extreem-rechts stemgedrag in zijn geheel toenemen naarmate de tijd vordert.* Zowel op de plaats van impact als in de verder afgelegen gebieden zal extreem-rechts stemgedrag steeds frequenter voorkomen. Een grafische voorstelling verduidelijkt de eigenschappen van het inktvlekmodel (figuur2).

Op tijdstip 1 komt extreem-rechts stemgedrag het vaakst voor in het centrum. Deze kern beïnvloedt de gebieden rondom het centrum. In de tweede concentrische cirkel komt het fenomeen ook voor, weliswaar in mindere mate. In het derde gebied komt extreem-rechts stemgedrag niet voor. De score voor het VB is in de drie gebieden hoger op tijdstip 2. In het centrum komt extreem-rechts stemgedrag voor in een intensiteit die voorheen nooit eerder werd waargenomen. In de twee-

Teun Pauwels

de concentrische cirkel zien we nu een VB score van hetzelfde niveau als dat in het centrum op tijdstip 1. Ten slotte komt het fenomeen nu ook voor in het derde gebied, waar voorheen geen extreem-rechts stemgedrag viel waar te nemen. Dit suggereert dat *extreem-rechts pas later zal opkomen in gebieden die verder van de oorsprong zijn gesitueerd*.

Figuur 2. Schematische weergave van het inktvlekmodel.

Wat zijn nu de assumpties waarop het inktvlekmodel gebaseerd is? De eerste hypothese (daling van extreem-rechts stemgedrag naarmate we ons verder van de kern bevinden) verklaren we door twee zaken. Ten eerste veronderstellen we dat verstedelijking gepaard gaat met problemen zoals een verhoogde werkloosheidsgraad, criminaliteit en inter-etnische conflicten, waardoor er ook een grotere vraag is naar extreem-rechtse partijen naarmate de verstedelijking toeneemt. Wanneer we vervolgens aannemen dat de urbanisatiegraad afneemt naarmate we ons verder van de stad Antwerpen situeren, vinden we een eerste verklaring voor het inktvlekmodel.

Een tweede verklaring voor de typische verspreiding van extreem-rechts stemgedrag wordt gevormd door de 'besmettingshypothese'. Doordat een grootstad als Antwerpen belangrijke economische en culturele functies vervult, reikt haar invloed tot ver buiten de stadsgrenzen. Zo worden mensen geconfronteerd met de stedelijke problemen, wat mogelijk een angstmechanisme creëert omdat men een besmetting vreest van de stedelijke problemen naar de eigen gemeente. Het gevaar lijkt reëler naarmate de afstand van de eigen gemeente tegenover de stad kleiner is.

De tweede hypothese van het inktvlekmodel (toename van de VB score doorheen de tijd) wordt ondermeer verklaard door een verminderde loyaliteit tussen partij en electoraat terwijl de electorale volatiliteit alsmaar toeneemt. Wanneer we deze tendens koppelen aan de nieuwe uitdagingen van de postmoderne samenleving zoals het migrantenvraagstuk, globalisering en politieke aliënatie ontstaan er mogelijkheden voor de opkomst van nieuwe partijen.³ Vooral in de steden wordt

3. IGNAZI, P., The silent counter-revolution: hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe, *European Journal of Political Research*, 22, 1992, 3-34.

men met deze evoluties geconfronteerd en is het pleidooi voor orde en gezag, een afwijzing van vreemdelingen en het anti-establishment discours van het VB erg succesvol gebleken. Later wordt hier nog uitvoeriger op ingegaan maar eerst dienen we het inktvlekmodel nog te onderwerpen aan een empirische toetsing.

B. Empirische toetsing van het inktvlekmodel

Om het inktvlekmodel empirisch te toetsen, maken we aanvankelijk gebruik van een grafische voorstelling. Een aantal aanpassingen ten opzichte van figuur 1 zijn hiervoor noodzakelijk. Ten eerste worden nu ook een aantal Oost-Vlaamse gemeenten weergegeven. Deze uitbreiding ligt voor de hand aangezien het inktvlekmodel ook effecten voorspelt voor deze gemeenten. De klassieke stelling dat de Schelde een natuurlijke grens vormt met het Antwerpse lijkt daarenboven onhoudbaar want ook in Oost-Vlaanderen is het VB vaak erg succesvol. In Beveren en Temse behaalt het VB 20% van de stemmen. In Sint-Niklaas en Sint-Gillis-Waas doet het VB het wat minder goed met respectievelijk 19.4% en 12.2%. Kruike is de enige gemeente in onze analyse waar geen VB lijst werd ingediend.

Een tweede aanpassing ten opzichte van voorgaande figuur ligt in het feit dat de verschillende gradaties binnen het inktvlekmodel worden afgebeeld door middel van dikke lijnen. Hoewel we in onze definitie van het inktvlekmodel gebruik maakten van concentrische cirkels om extreem-rechts stemgedrag te voorspellen, blijken deze in de praktijk nauwelijks hanteerbaar. Ten eerste vormt het epicentrum (de stad Antwerpen) zelf geen cirkel en ten tweede zijn er nauwelijks objectieve criteria vindbaar voor het aantal cirkels en de grootte ervan. Vandaar dat we in deze afbeelding een ander selectie criterium gebruiken om extreem-rechts stemgedrag te voorspellen.

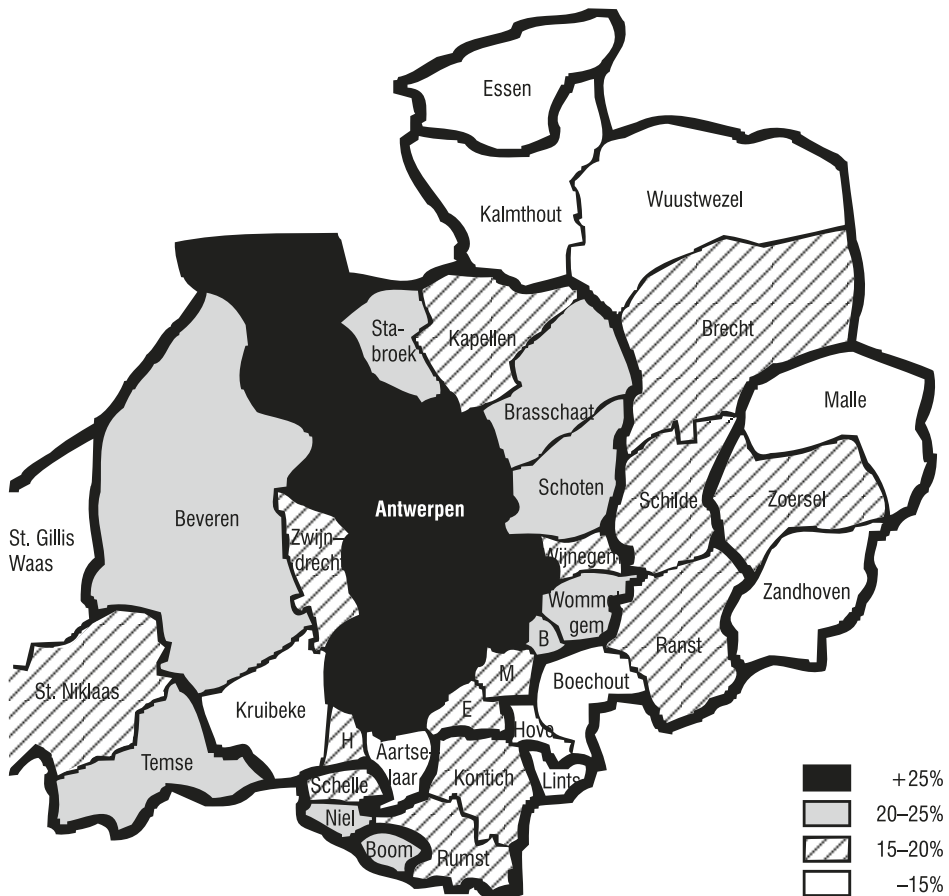
Het meest aantal stemmen voor het VB verwachten we in de kern, Antwerpen. Het eerste succes van het VB vond vooral plaats in de oude 19de eeuwse arbeiderswijken van Antwerpen.⁴ Het is in deze wijken dat de stedelijke armoede en problemen het grootst waren. Bovendien concentreerde het VB zich in de beginjaren haast volledig op deze stad.⁵ Een tweede dikke lijn verbindt de gemeenten die rechtstreeks aan Antwerpen grenzen. Hier verwachten we minder stemmen voor het VB dan in het centrum. Nog een lagere VB score voorspellen we in het derde gebied, waar zich alle gemeenten bevinden die aan de voorgaande gemeenten grenzen. Een vierde lijn verbindt tenslotte de resterende gemeenten. Daar verwachten we de laagste VB score.

Naast een geografische dimensie beschikt het inktvlekmodel over een tijdsdimensie. Het hoeft geen betoog dat de VB score toeneemt doorheen de tijd. Talrijke

4. SWYNGEDOUW, M., *Verkiezingen in Antwerpen: het Vlaams Blok, Islamitische minderheden en kansarmoede*, *Tijdschrift voor sociologie*, 11, 1990, 401-430.
5. MUDDE, C., *The ideology of the extreme right*, Manchester, MUP, 2000.

Teun Pauwels

stagnatiehypothesen ten spijt, blijft het VB reeds meer dan twintig jaar ononderbroken groeien. Het inktvlekmodel voorspelt daarenboven dat extreem-rechts vroeger opkomt in het epicentrum dan in de rand. Deze hypothese kunnen we toetsen door het gemiddelde jaartal van eerste deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen te berekenen voor de verschillende groepen gemeenten. Hiervoor diende voor alle gemeenten afzonderlijk het jaar van eerste opkomst van het VB onderzocht te worden.⁶

Figuur 3. Empirische toetsing van het inktvlekmodel.

6. VUB verkiezingsdatabank: Het VB kwam in 1982 voor het eerst op in Antwerpen, Beveren, Edegem, Schilde en Sint-Niklaas. In 1988 in Brasschaat, Kapellen, Kontich, Morselt, Schoten en Zoersel. In 1994 in Aartselaar, Boechout, Boom, Borsbeek, Hemiksem, Hove, Kalmthout, Lint, Malle, Niel, Rumst, Schelle, Sint-Gillis Waas, Stabroek, Temse, Wijnegem, Wommelgem, Wuustwezel, Zandhoven en Zwijndrecht. In 2000 in Brecht, Essen en Ranst.

In het centrum bedraagt de electorale score voor het VB 33%. De eerste deelname van de partij dateert er reeds van 1982. In de gemeenten die aan Antwerpen grenzen (Stabroek, Kapellen, Brasschaat, Schoten, Wijnegem, Wommelgem, Borsbeek, Mortsel, Edegem, Aartselaar, Hemiksem, Kruibeke, Zwijndrecht en Beveren) valt het gemiddelde percentage voor extreem-rechts terug naar 19.3%. Het gemiddelde jaar van opkomst is 1990. Om deze gemiddelden te berekenen werd Kruibeke weliswaar genegeerd.⁷ In de gemeenten die op hun beurt aan de voorgaande gemeenten grenzen (Kalmthout, Wuustwezel, Brecht, Schilde, Ranst, Boechout, Hove, Kontich, Rumst, Niel, Schelle, Temse, Sint Niklaas en Sint Gillis Waas) is de score voor het VB nog lager, namelijk 16.2%. Gemiddeld kwam het VB er ook later op, namelijk in 1993. Dan resten er nog zes gemeenten die het verst van Antwerpen zijn gesitueerd (Essen, Malle, Zoersel, Zandhoven, Lint en Boom) en waar de gemiddelde VB score zoals voorspeld het laagst (13.6%) en de eerste deelname het meest recent (1994) is.

Hieruit blijkt dat er in gemeenten die zich verder van het Antwerpse stadhuis bevinden, over het algemeen minder op het VB wordt gestemd. Bovendien neemt het VB in de verder afgelegen gemeenten meestal later deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. Vooral aan de overzijde van de Schelde gelden deze uitspraken echter niet altijd. Zo voorspelt het inktvlekmodel geen gemeenten met een sterke VB score in de derde of vierde groep gemeenten. In realiteit situeren zich daar nochtans Temse, Niel en Boom die allen een VB score van 20% of meer behalen. Het inktvlekmodel wordt dus empirisch bevestigd maar is geen allesverklarende variabele om het verschil in electorale aanhang voor het VB op gemeentelijk niveau te duiden.

Een tweede manier om het bestaan van het inktvlekmodel te toetsen, bestaat erin om de afstanden van het stadhuis (centrum) tot de verschillende gemeentehuizen te berekenen. Hiervoor worden de kortste autoroutes van het Antwerpse stadhuis tegenover de verschillende gemeentehuizen gebruikt.⁸ Dit lijkt ons een goede indicator aangezien het – misschien nog beter dan de afstand in vogelvlucht – de psychologische afstand tegenover de stadskern weergeeft. De correlatie tussen de afstand van een gemeente tot het Antwerpse stadhuis en de VB score van die gemeente bedraagt -0.521 en is significant (op het 0.01 niveau). Hoe verder een gemeente van het stadhuis is verwijderd, hoe minder haar inwoners op het VB stemmen. Zonder Oost-Vlaamse gemeenten bedraagt de correlatie zelfs -0.565, wat aantoont dat het inktvlekmodel minder opgaat aan de overzijde van de Schelde.

7. Kruibeke is de enige gemeente waar het Vlaams Blok nog niet opkwam. Deze uitzondering wordt vermoedelijk verklaard doordat de 'politieke ruimte' voor extreem-rechts er relatief klein is. De charismatische burgemeester Denert behaalt er met zijn lokale partij DENERT maar liefst 49.7% van de stemmen en de absolute meerderheid in de gemeenteraad. Zijn overstap naar het Liberaal Appel illustreert dat hij er een rechtse ideologie op nahoudt.
8. Deze werden berekend met behulp van www.mappy.be.

Teun Pauwels

C. Verklaringen voor het inktvlekmodel in Antwerpen

1. Verstedelijking

Een eerste verklaring voor het inktvlekmodel vinden we terug in de urbanisatiegraad. We nemen aan dat de verstedelijking afneemt naarmate we ons verder van het stadhuis bevinden en dat daardoor ook de aanhang van het VB geleidelijk afneemt. Om deze hypothese te toetsen, gaan we eerst de urbanisatiegraad na van de onderzochte gemeenten.⁹ Vervolgens onderzoeken we de relatie tussen de urbanisatiegraad van een gemeente en de VB score in die gemeente. Zo komen we uit op een correlatiecoëfficiënt van 0.604. In tweede instantie gaan we na of de urbanisatiegraad afneemt naarmate we ons verder van Antwerpen bevinden. De correlatie tussen de twee variabelen bedraagt -0.488 wat onze hypothese bevestigt.¹⁰

2. De stedelijke problemen in Antwerpen

a. Ontzuiling, postmaterialisme en extreem-rechts

Gedurende bijna zeventig jaar behoorde de macht in het Antwerpse stadhuis toe aan een coalitie van CVP en SP. Deze rooms rode dominantie resulteerde in een traditie van cliëntelisme en verzuiling. Gesubsidieerde huizen, jobs en voorkeursbehandelingen in tal van organisaties konden enkel verkregen worden via politieke partijen. De partijen verbonden aan de grote zuilen, moesten zich dan ook niet veel zorgen maken. Hun electorale achterban was groot en tamelijk stabiel. Dit systeem werkte goed voor een lange periode maar een aantal evoluties ondermijnden de fundamenteën voor een stevig verzuild partijlandschap in Antwerpen en daarbuiten.¹¹

Een algemene welvaartstijging, hogere scholingsgraad en secularisatie vertaalde zich in een grotere individuele onafhankelijkheid tegenover politieke families en partijen. De duurzame banden tussen electoraat en gevestigde partijen vervaagden, wat perspectieven opende voor nieuwe partijen. De opkomst van postmate-

9. MERENNE, B., VAN DER HAEGEN, H., VAN HECKE, E., *La Belgique. Diversité Territoriale*, 1991: Antwerpen en Sint-Niklaas krijgen score 7; Morsel score 6; Boom, Brasschaat, Kapellen, Kontich en Schoten score 5; Aartselaar, Beveren, Boechout, Borsbeek, Edegem, Hemiksem, Hove, Lint, Malle, Niel, Rumst, Schelle, Schilde, Stabroek, Temse, Wijnegem, Wommelgem, Zoersel en Zwijndrecht score 4; Brecht, Essen, Kalmthout, Kruikeke, Ranst, Sint-Gillis Waas en Zandhoven score 3; Wuustwezel score 2.
10. Toch merken we op dat de correlatie verre van absoluut is en dat we het inktvlekmodel niet kunnen reduceren tot de urbanisatiegraad. We zien zelfs een paar erg verstedelijkte gemeenten die ver van Antwerpen zijn gesitueerd zoals Sint-Niklaas en Boom.
11. SWYNGEDOUW, M., Belgium: explaining the relationship between VB and the city of Antwerp, pp. 121-143 in P. HAINSWORTH, *The Politics of the Extreme Right. From the Margins to the Mainstream*, London: Printer, 2000.

rialistische waarden betekende dan ook de doorbraak van de groene partijen.¹² Volgens Ignazi (1992) ontstond er echter samen met de verspreiding van postmaterialistische waarden ook een andere politieke stemming met waarden als orde en gezag, nationale identiteit, materiële welvaart en gevoelens van teleurstelling in de klassieke partijen. Vooral individuen die economisch minder konden profiteren van de gestegen welvaart – de *losers of postmodernization* – werden aange-trokken tot dit nieuwe gedachtegoed. Zij vonden politiek onderdak bij het VB. Als reactie op de stille revolutie en de groene partijen ontstond er een stille con-tre-revolutie die belichaamd werd door extreem-rechtse partijen.¹³

Ook in België hebben deze evoluties zich voorgedaan en spreekt men over het ontstaan van een nieuwe breuklijn die wordt belichaamd door Groen! en VB.¹⁴ In een grootstedelijke context werd men vroeger en meer geconfronteerd met de thema's van de postmaterialistische breuklijn waardoor deze partijen electoraal sterker zijn in geürbaniseerde gebieden.

De ontzuiling gekoppeld aan de opkomst van de nieuwe breuklijn verklaart dus de doorbraak van het VB in Antwerpen en de specifieke geografische spreiding van extreem-rechts stemgedrag. Dat mensen in een grootstedelijke context meer worden geconfronteerd met de postmaterialistische breuklijn werd nog niet uit-gediept. In wat volgt zullen we onderbouwen waarom men in Antwerpen en andere verstedelijkte gebieden meer te maken heeft met economische proble-men, immigratie en criminaliteit. Geenszins pretenderen we hiermee alle stedelij-ke problemen op een exhaustieve manier te hebben behandeld.

b. Financiële en economische crisis

Over het algemeen scoren verstedelijkte gebieden slechter op sociaal-economi-sche indicatoren zoals gemiddeld inkomen of werkloosheidsgraad. Dit kan lei-den tot deprivatie en welvaartschauvinisme, wat op zijn beurt mogelijk extreem-rechts stemgedrag evoceert. Antwerpen werd daarenboven geconfronteerd met een financiële en economische crisis in de jaren tachtig en de eerste helft van de jaren negentig. Door ondermeer een groeiende concurrentie met andere havens en de stadsvlucht van rijke gezinnen naar de groene gemeenten rond Antwerpen werd de financiële situatie er onhoudbaar. Om de schuldenberg van de stad af te bouwen werden er in Antwerpen haast geen nieuwe sociale woningen meer ge-bouwd in de jaren tachtig. De Antwerpenaren, die gewend waren aan een sys-teem van cliëntelisme, vermoedden dat dit te wijten was aan onverschilligheid van de politieke elite. Heel wat investeringen werden uitgesteld of simpelweg af-geschaft. Tezelfdertijd begon ook de economische motor van Antwerpen te sput-

12. INGLEHART, R., *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton: PUP, 1990.

13. IGNAZI, P., *o.c.*, 3-34.

14. SWYNGEDOUW, M., *Waar voor je waarden. De opkomst van Vlaams Blok en Agalev in de jaren '80*, Leuven, ISPO, 1992; ELCHARDUS, M., *Gekaapte deugden, Samenleving en Politiek*, 1, 1994, 20-27.

Teun Pauwels

teren met een toenemende werkloosheid als gevolg. Het financiële herstelplan in 1990 voorzag een verminderde financiële steun voor sociale clubs en verenigingen. Voor een aantal mensen betekende dit een vertrouwensbreuk met het stadsbestuur en een legitimatie voor een extreem-rechtse stem.¹⁵

c. Immigratie

De samenstelling van de Antwerpse bevolking veranderde de laatste decennia in belangrijke mate. De stad werd sinds de jaren zestig en zeventig geconfronteerd met een aanzienlijke stadsvlucht. Vooral de rijkere bevolkingslagen konden zich een nieuwe woning in de periferie veroorloven terwijl de stadskern tezelfdertijd ook economisch kwetsbare groepen aantrok. Het grootste deel van deze nieuwkomers waren arbeidersmigranten die de Belgen vervingen als ongeschoolde arbeidskrachten. Ze kwamen terecht in de vrijgekomen goedkope woningen van de 19de eeuwse buurten.¹⁶

Hoewel de eigenlijke proportie migranten in Antwerpen tamelijk klein is, leven Turken en Marokkanen geconcentreerd in enkele districten, zoals Borgerhout, het centrum van Antwerpen en Hoboken.¹⁷ Dit leidde in sommige wijken tot spanningen doordat migranten en autochtonen er concurreerden voor dezelfde jobs en sociale voorzieningen.

Beschuldigingen dat de stedelijke autoriteiten migranten bevoordeelden, dat de traditionele partijen corrupt waren en dat alle problemen zouden verdwijnen eens de migranten naar hun land van herkomst werden teruggestuurd, konden vooral op sympathie rekenen bij de sociaal gedepriveerde kiezers in de achtergestelde wijken van de binnenstad en Borgerhout.¹⁸ Het aantal migranten, de propaganda van het VB, en de aanhang voor extreem rechts is dus heel wat sterker in de stadskern dan daarbuiten.

d. Criminaliteit

Sinds 1988 zijn orde en gezag een belangrijk onderwerp in Antwerpen. In de gemeenteraad suggereerden VB-mandatarissen dat jonge migranten al te vaak betrokken waren in straatcriminaliteit. De lokale pers hechte veel belang aan deze debatten en een groot deel van de lokale bevolking geraakte overtuigd dat de criminaliteit toenam en dat hoofdzakelijk migranten en illegalen hiervan de oorzaak waren. In sociaal achtergestelde buurten werd men immers geconfronteerd met

15. SWYNGEDOUW, M., *o.c.*, pp. 121-143.

16. KESTELOOT, C., *De verwaarlozing voorbij?*, pp. 25-62 in P. DE DECKER, B. HUBEAU, S. NIEUWINCKEL (red.), *In de ban van stad en wijk*, Berchem, epo, 1996.

17. Het aantal niet-Belgen bedroeg 13.3% van de Antwerpse bevolking in 2000. Het gemiddelde in de Vlaamse centrumsteden was in dat jaar 8.2%, terwijl het gemiddelde in heel Vlaanderen 4.9% bedroeg. De groep niet-Belgen in Antwerpen bestond in 2001 voor 32% uit Marokkanen en voor 9.9% uit Turken (NIS, 2003).

18. SWYNGEDOUW, M., *o.c.*, pp. 121-143.

nieuwe problemen zoals jeugd vandalisme, raciale spanningen en kleine straatcriminaliteit.

Dat criminaliteit toeneemt met de verstedelijking, lijkt inherent samen te hangen met de functies die een stad of gemeente vervult. Sterk verstedelijkte gemeenten trekken dagelijks honderdduizenden pendelaars, scholieren, winkelklanten en toeristen aan. Dergelijke flux heeft echter onvermijdelijk een impact op de geregistreerde criminaliteit en onveiligheid in steden.¹⁹ Bovendien garandeert de anonimiteit van de stad minder sociale controlemechanismen als buffer tegen criminaliteit. Ten slotte wakkeren tekenen van stedelijk verval zoals vervuiling, leegstand en verkrotting een algemeen onveiligheidsgevoel aan.²⁰

3. Het anti-stedelijk beleid in Vlaanderen

Volgens Kesteloot en De Maesschalck (2001) moeten we de stedelijke problemen kaderen in een anti-stedelijk beleid vanwege de overheid. Dit anti-stedelijk beleid heeft volgens hen historische wortels, meer bepaald in de geografische dimensie van de klassenstrijd. Tijdens de industriële revolutie werd immers duidelijk hoe de ruimtelijke concentratie van arbeiders hand in hand ging met een toenemende secularisering en de groei van de socialistische arbeidersbeweging. Katholieken en Liberalen bedachten dan ook manieren om de concentratie van arbeiders in de steden te beteugelen. Enerzijds werd de mobiliteit van de arbeiders verhoogd, anderzijds promoveerde men het bezit van een eigen huis buiten de stad.²¹

Een verhoogde mobiliteit kwam er in 1869 toen het goedkope spoorwegticket voor arbeiders werd geïntroduceerd. Zo konden arbeiders hogere lonen verdienen in de stad dan op het platteland zonder deze opbrengsten te verliezen aan transportkosten. Een wet in 1889 stimuleerde de beter verdienende arbeiders om een eigen woning buiten de stad te verwerven. Als eigenaar-bewoners werden ze verondersteld om zich te identificeren met de belangen van de bezittende klasse.

Ook later werd dit beleid gecontinueerd. Zo garandeerde de wet De Taeye in 1948 een bouwpremie die zorgde voor de cofinanciering van meer dan een derde van alle nieuwe woningen na de oorlog. De zogenaamde 'baksteen in de Belgische maag' heeft dus weinig te maken met genen, maar was gedurende 130 jaar een oplossing voor sociale strijd. Vooral in Vlaanderen spoorde men de bevolking aan om buiten de steden een eigen woning te verwerven en wenste men zo min

19. PONSZAERS, P., *Over de realiteit stedelijkheid en criminaliteit: interactie, integratie en differentiatie*, <http://www.thuisindestad.be/html/witboek/downloads/Ponsaers.pdf>, 2002.
20. Het percentage mensen dat zich altijd tot vaak onveilig voelt in Antwerpen is gestegen van 14.3% in 1997 tot 18.1% in 2000 en ligt in dit laatste jaar 7.8% hoger dan het Vlaams gemiddelde (Federale veiligheidsmonitor, 2003).
21. KESTELOOT, C., DE MAESSCHALCK, F., *Anti-urbanism in Flanders: the political and social consequences of a spatial class struggle strategy*, *Belgeo. Belgian Journal of Geography*, 1, 2001, 41-62.

Teun Pauwels

mogelijk met de stedelijke problemen geconfronteerd te worden. Dit creëerde een Vlaamse verkavelingsmentaliteit en degradeerde de stad tot werkplaats.²²

Deze anti-stedelijke houding veroorzaakt een verbazingwekkende onverschilligheid over wat er gebeurt in de steden. Een illustratie hiervan is de beslissing tot fusie van de stad met haar omliggende gemeenten in 1982. Door de fusie van Antwerpen met de gemeenten Ekeren, Merksem, Borgerhout, Deurne, Berchem, Wilrijk en Hoboken werd er een administratieve entiteit gecreëerd van bijna een half miljoen inwoners. Op die manier geraakten de lokale problemen van de voormalige gemeenten in de vergetelheid. Van de 294 raadsleden voor de fusie bleven er nog slechts 55 over.

Ook politici begrepen dat de fusiebeweging te drastisch was en dat de afstand tussen de burger en zijn lokale mandataris te groot werd. Vooral toen bleek dat het VB onwaarschijnlijk goed scoorde in de meeste districten, was de nood plots hoog voor een herwaardering van de lokale democratie in Antwerpen. Men wilde het contact tussen burger en zijn lokale overheid herstellen door middel van een binnengemeentelijke decentralisatie. Een echte decentralisatie zou immers tot een effectiever en legitiemer beleid kunnen leiden.²³ Dit heeft ertoe geleid dat er in oktober 2000 voor het eerst rechtstreekse verkiezingen van de negen districtsraden plaatsvonden.

Een ander gevolg van het anti-stedelijke beleid is dat Vlaanderen's grotere steden en de Brusselse Hoofdstedelijke regio gekenmerkt worden door een geconcentreerde stedelijke armoede rond de 'central business districts'. Deze wijken zijn bebouwd met oude, kleine en slecht uitgeruste woningen. Stedelijke armoede vormt zo een belangrijke voedingsbodem voor het VB. Het eerste succes van het VB vond vooral plaats in de oude 19de eeuwse arbeiderswijken van Antwerpen. Later won het VB ook in gelijkaardige wijken, vooral waar de Socialistische partij veel van haar stemmen verloor.²⁴

Net als bij de verwaarlozing van de districten, kwam er pas een degelijk beleidsantwoord op de stedelijke armoede in Vlaanderen na een opeenvolging van 'zwarte zondagen'. In 1996 werd het 'Sociaal Impulsfonds' gecreëerd voor de financiering van de strijd tegen armoede in gedepriveerde buurten.

4. Besmettingshypothese

Het succes van het VB in een gemeente hangt dus samen met stedelijke problemen en een anti-stedelijk beleid. Een supplementaire verklaring voor de typische

22. DE DECKER, P., KESTELOOT, C., DE MAESSCHALCK, F., VRANKEN, J., Revitalizing the City in an Anti-Urban Context: Extreme Right and the Rise of Urban Policies in Flanders, Belgium, *International Journal of Urban and Regional Research*, 29, 2005, 152-171.

23. VAN ASSCHE, D., *Lokale politiek als katalysator van vertrouwen? Binnengemeentelijke decentralisatie in Antwerpen*, Brugge, Uitgeverij Vanden Broele, 2005.

24. DE DECKER et al., *o.c.*, pp. 152-171.

spreiding van extreem-rechts stemgedrag vinden we terug in de ‘besmettingshypothese’.

Een stad als Antwerpen vervult heel wat functies op vlak van werkgelegenheid, onderwijs en commerciële activiteiten. De invloed van de stad reikt dan ook tot ver buiten de eigen stadsgrenzen. Zo pendelen dagelijks honderdduizenden mensen naar de stad om te werken, studeren, winkelen, enzovoort. Door de globalisering lijkt deze tendens nog te versterken. Een verhoogde mobiliteit verkleint de betekenis van de eigen gemeente, terwijl de invloed van de grootstad lijkt toe te nemen. Wanneer mensen vervolgens met de grootstedelijke problemen worden geconfronteerd, ontstaat er mogelijkwijze een angst voor de besmetting van deze problemen, naar de eigen gemeente. Dit gevaar lijkt reëler naarmate de afstand van de eigen gemeente tegenover de stad kleiner is, wat dus een verklaring voor het inktvlekmodel betekent.

De besmettingshypothese verklaart waarom het VB soms erg goed scoort in gemeenten waar er objectief weinig valt aan te merken op de leefomstandigheden. Zo zagen we dat de stad in de laatste decennia te maken kreeg met een stadsvlucht van vooral de hogere inkomensgroepen. Zij willen vermoedelijk niet geconfronteerd worden met migranten, armoede, criminaliteit en andere problemen uit de grootstad, die ze juist verlieten. Vandaar dat ze anticiperend op het VB stemmen, ook al scheelt er niets aan de leefbaarheid in de eigen gemeente. Deze dynamiek ziet Filip Dewinter overigens zelf als verklaring voor het succes van het VB in de rand van Antwerpen, waar nochtans nauwelijks alloctonen wonen: *“In dat hele verstedelijkte gebied willen de mensen gespaard blijven van de problemen van de grootstad, ze vrezen een inktvlek-scenario.”*²⁵

De verschillende electorale aanhang van het VB hebben we voorlopig getracht te verklaren aan de hand van het inktvlekmodel. Vooral in de Oost-Vlaamse gemeenten en het zuiden van het Antwerpse arrondissement bleken er echter inconsistenties met het voorspelde spreidingspatroon van het inktvlekmodel. Met name voor de Oost-Vlaamse gemeenten kan dit mogelijk deels verklaard worden omdat de mensen daar minder gericht zijn op de stad Antwerpen, waardoor er minder ‘besmetting’ zal zijn. In het volgende deel zoeken we ook nog andere factoren die de vraag naar het VB vermoedelijk beïnvloeden.

IV. De vraag naar het VB op het lokale niveau

We hebben gezien dat zaken als werkloosheidsgraad en de aanwezigheid van migranten gedeeltelijk het inktvlekmodel mee verklaren. Er bestaan ook (meer klassieke) theorieën die rechtstreeks op deze variabelen focussen om extreem-rechts

25. Filip Dewinter in Gazet Van Antwerpen, 9.04.2005.

Teun Pauwels

stemgedrag (op het individuele niveau) te verklaren. Ze maken bijvoorbeeld begripbaar waarom gedepriveerde sociale groepen (werklozen, laaggeschoolden en arbeiders) oververtegenwoordigd zijn in het electoraat van extreem-rechts. Hiervoor zijn een aantal argumenten denkbaar.

A. Etnocentrisch stemgedrag

Kitschelt (1995) stelt dat de verliezers van de modernisering binnen een postindustriële economie worden gedreven door een soort welvaartschauvinisme waarbij zij negatief staan tegenover migranten, omwille van het behoud van jobs en sociale voorzieningen voor de eigen landgenoten.²⁶ Sociaal gedepriveerde groepen werken immers vaak in economisch bedreigde sectoren met een geringe werkzekerheid. Het is ook in deze sectoren waar de concurrentie met allochtonen het grootst is. Kiezers die zich op economisch vlak door migranten bedreigd voelen, ontwikkelen op die manier een voorkeur voor extreem-rechtse partijen.

Onderzoek suggereert dat we bovenstaande theorie ook in een ruimere context mogen interpreteren. Het culturele verschil dat met migranten ervaren wordt, blijkt reeds voldoende te zijn voor een extreem-rechtse stem.²⁷ Wanneer we voorgaande theorievorming vertalen naar een bruikbare hypothese om de verschillen in electorale aanhang voor het VB te verklaren, komen we tot het volgende: *Het VB zal meer succes kennen in gemeenten waar een hoog percentage migranten wonen, dan in gemeenten waar er een laag percentage migranten wonen.*

Toch blijkt de relatie tussen het aandeel migranten en de score voor extreem-rechts complexer dan gedacht. In Frankrijk bijvoorbeeld, correleert de stem voor het Front National in sterke mate met het aantal migranten op het niveau van de departementen maar slechts zwak op gemeentelijk niveau. Dit heeft geleid tot de 'invasietheorie', die stelt dat etnocentrisch stemgedrag het vaakst voorkomt in gebieden rondom de grote getto's, omdat men er bang is voor nieuwkomers. In echte migrantenwijken zou men reeds vertrouwd zijn met allochtonen en daarom zelfs minder vaak op extreem-rechts stemmen.²⁸

Om onze hypothese te toetsen, maken we gebruik van de bevolkingsgegevens van het Nationaal Instituut voor de Statistiek waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende nationaliteiten.²⁹ Op basis van onze theoretische inzichten focussen we op Marokkaanse en Turkse minderheden. Aangezien deze

26. KITSCHOLT, H., *The radical right in Western Europe: a comparative analysis*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1995.

27. BILLIET, J., DE WITTE, H., Wie stemde in juni 1999 voor het VB en waarom?, *Tijdschrift voor sociologie*, 20, 2001, 5-35.

28. EATWELL, R., Ethnocentric Party Mobilization in Europe: the Importance of the Three Dimensional Approach, pp. 348-367 in R. KOOPMANS, P. STATHAM, *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics. Comparative European Perspectives*, Oxford, OUP, 2000.

29. NIS: Buitenlandse bevolking, 2001.

bevolkingsgroepen omwille van een verschillende religie, tradities en gewoonten vaak als onbekwaam worden gepercipieerd om te assimileren, maken ze meer kans om etnocentrisch stemgedrag te evoceren.³⁰

Het valt op dat het percentage migranten bijna in alle gemeenten erg laag is. De NIS-cijfers onderschatten echter de vreemde populatie aangezien heel wat mensen van Marokkaanse en Turkse afkomst intussen de Belgische nationaliteit hebben verworven en zo onzichtbaar worden voor officiële statistieken. Nationaliteit is dus een verre van perfecte indicator voor etniciteit, maar voor een vergelijking tussen gemeenten zeker geschikt.³¹ De hoogste proportie Marokkanen en Turken vinden we terug in Antwerpen (5,17%), Boom (3,51%), Temse (2,18%) en Sint-Niklaas (1,63%).³² Het verband tussen het percentage migranten en de electorale score voor het VB bedraagt 0.604 en is significant. De voornaamste residuen zijn Kontich, Brasschaat, Brecht en Zoersel. In Kontich wonen relatief veel migranten maar dit vertaalt zich niet in uitgesproken etnocentrisch stemgedrag. In Brecht, Brasschaat en Zoersel wonen nauwelijks of zelfs geen migranten maar zien we toch een sterk VB. Globaal genomen, zien we onze hypothese echter bevestigd.

B. Psychologische behoeften

We zagen reeds dat etnocentrisch stemgedrag vaker voorkomt bij gedepriveerde kiezers omdat zij meer geconfronteerd worden met concurrentie van migranten in hun werkomgeving. Ook de theorie van de psychologische behoeften verklaart waarom gedepriveerde kiezers oververtegenwoordigd zijn in het electoraat van het VB. Volgens deze theorie worden we tegenwoordig meer dan ooit geconfronteerd met maatschappelijke veranderingen. Een steeds complexer wordende sociale omgeving brengt met zich mee dat vooral arbeiders en lagergeschoolden zich onzeker, gedesoriënteerd en machteloos gaan voelen. Om deze gevoelens te bestrijden, zouden gedepriveerde kiezers zich vastklampen aan eenvoudige autoritaire denkschema's en aan de simplistische, rechtlijnige oplossingen die door extreem-rechtse partijen worden voorgesteld.³³ Het VB vervult dus een psychologische behoefte. Twee variabelen lijken bruikbaar om dit te toetsen: inkomen en werkloosheid. In gemeenten met een laag gemiddeld inkomen en een hoge werkloosheid is de kans op deprivatie groter. Deze deprivatie leidt dan tot meer autoritarisme en politieke ontevredenheid waardoor we meer extreem-rechtse stemmen verwachten. Onze hypothese gaat dan ook als volgt: *Het VB zal meer succes*

30. COFFE, H., BILLIET, J., CAMBRE, B., Etnocentrisme en stemgedrag. Evolutie tussen 1991 en 1999, pp. 95-109 in M. Swyngedouw & J. Billiet, *De kiezer heeft zijn redenen*, Leuven, Acco, 2002.

31. Het lijkt logisch ervan uit te gaan dat genaturaliseerde Marokkanen en Turken grotendeels in dezelfde mate verspreid zijn over de verschillende gemeenten als de niet-genaturaliseerde.

32. De exacte waarden voor alle gemeenten zijn terug te vinden in de appendix.

33. BILLIET, J., DE WITTE, H., *o.c.*, pp. 5-35.

Teun Pauwels

kennen in gemeenten met een hoge werkloosheidsgraad, dan in gemeenten met een lage werkloosheidsgraad.

De hoogste werkloosheidsgraad vinden we terug in Antwerpen (12,1%), Temse (7,3%) en Sint-Niklaas (7,3%).³⁴ Het verband tussen het percentage werklozen en de electorale score voor het VB bedraagt maar liefst 0.722 en is significant. De grootste residuen zijn Zwijndrecht, Kruikeke en Wijnegem. Globaal gezien wordt onze hypothese duidelijk ondersteund.

Ten tweede verwachten we dat: *Het VB meer succes zal kennen in gemeenten met een laag gemiddeld inkomen, dan in gemeenten met een hoog gemiddeld inkomen.* Opnieuw geldt dezelfde redenering. In gemeenten met een laag gemiddeld inkomen zou men sneller deprivatiegevoelens cultiveren. Dit leidt op zijn beurt tot gevoelens van autoritarisme en politieke ontevredenheid waardoor de kans op een extreem-rechtse stem verhoogt.

Het verband tussen het gemiddelde inkomen in een gemeente en de electorale score van het VB is zoals verwacht negatief.³⁵ Toch bedraagt de correlatiecoëfficiënt slechts -0.291 en is het verband (net) niet significant ($P=0.094$). Een aantal gemeenten zoals Brasschaat, Edegem en Zoersel worden zelfs gekenmerkt door een hoog gemiddeld inkomen en toch een hoge score voor het VB. Dit is in tegenspraak met onze hypothese. We mogen dus concluderen dat het verband tussen inkomen en electorale score voor het Blok niet sterk genoeg is om de theorie van de psychologische behoeften bijkomend te ondersteunen.

Een mogelijke verklaring voor het feit dat we wel een sterk verband terugvinden tussen werkloosheid en het VB maar niet tussen het gemiddelde inkomen en het VB, ligt in het niveau van de variabelen. Waar werkloosheid een binaire variabele is, wordt gemiddeld inkomen lineair gemeten. Hierdoor kan een kleine groep puissant rijke inwoners van een gemeente een grotere groep relatief arme inwoners compenseren, waardoor het gemiddelde inkomend vrij acceptabel is. Zo is Brasschaat een gemeente met zowel beruchte villawijken als minder bekende arbeiderswijken. Als gevolg hiervan heeft de gemeente als geheel een hoog gemiddeld inkomen, maar ligt de werkloosheidsgraad er boven het gemiddelde.

C. Conclusie over de vraag naar het VB

Over het algemeen zien we onze hypothesen met betrekking tot de vraag naar het VB bevestigd. Deze vraag hangt onmiskenbaar samen de werkloosheidsgraad en het aandeel migranten per gemeente. De correlaties van deze twee variabelen met de VB scores waren zelfs hoger dan toen we het inktvlekmodel toetsten. Een analyse van de individuele vraagfactoren helpt ons dan ook aan alternatieve verkla-

34. http://aps.vlaanderen.be/lokaal/lokale_statistieken.htm.

35. NIS: Fiscale inkomens per gemeente, www.statbel.fgov.be, 2000.

ringen voor het differentiële succes van het VB in Antwerpen. Zo begrijpen we nu waarom het VB goed scoort in het zuiden van Antwerpen en in enkele Oost-Vlaamse gemeenten, ook al zijn deze gemeenten tamelijk ver verwijderd van de stad. De waarden van de onderzochte variabelen voor deze gemeenten worden gesynthetiseerd in tabel 2.

Tabel 2. De zuidelijke gemeenten van Antwerpen en enkele Oost-Vlaamse gemeenten.

Gemeente	Afstand Stadhuus	% Migranten	% Werklozen	Gemiddeld Inkomen	% VB
Boom	16.9	3.51	6.8	21.240	20.8
Niel	17.4	0.73	5.4	22.790	22.1
Rumst	18.5	0.71	3.9	25.109	16.4
Schelle	14.6	0.35	4.2	27.189	18.6
Temse	25.7	2.18	7.3	24.940	20.0
St. Niklaas	26.2	1.63	7.3	23.293	19.4
Gem. steekproef	19.88	1.52	5.82	24.094	19.55
Gem. populatie	17.23	0.57	5.1	26.215	17.39
Med. steekproef	17.95	1.18	6.1	24.117	19.70
Med. populatie	15.50	0.18	4.7	25.930	18.10

We zien dat deze gemeenten tamelijk ver verwijderd zijn van de stad. Toch is de gemiddelde score voor het VB hier 19.55%, tegenover 17.39% in alle onderzochte gemeenten. Het meest opvallende verschil tussen deze steekproef en de hele populatie vinden we terug bij de variabele 'migranten'. Het gemiddelde percentage migranten in de zuidelijke en Oost-Vlaamse gemeenten ligt heel wat hoger dan het algemeen gemiddelde. Voor de variabele 'werklozen' variëren de waarden minder maar vooral in de Oost-Vlaamse gemeenten ligt de werkloosheidsgraad beduidend hoger dan normaal. Ten slotte wordt ook duidelijk dat het gemiddelde inkomen in de zuidelijke en Oost-Vlaamse gemeenten tamelijk laag is. Hier voegen we aan toe dat het globale patroon niet telkens bij elke gemeente even sterk aanwezig is. In Schelle is de gemiddelde inwoner immers tamelijk welgesteld en toch komt extreem-rechts stemgedrag daar frequent voor.

Gemeenten die we minder kunnen vatten volgens de theorieën over ethnocentrisch stemgedrag en de psychologische behoeften, zijn de gemeenten die in het oosten aan Antwerpen grenzen. Het gaat om Brasschaat, Schoten, Wijnegem, Wommelgem, Borsbeek, Mortsel en Edegem. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van tabel 3.

Al deze gemeenten scoren hoger dan gemiddeld voor het VB. Toch zien we dat het gemiddelde percentage migranten in deze gemeenten lager ligt dan dat voor de gehele populatie. Het omgekeerde geldt dan weer voor de mediaan. We kunnen dus stellen dat het percentage migranten in deze gemeenten normaal is, wat in tegenspraak is met onze hypothese over ethnocentrisch stemgedrag. Ook het ge-

Teun Pauwels

middelste inkomen van deze gemeenten is vergelijkbaar met dat van de hele populatie. De enige variabele die licht afwijkt van de cijfers voor het gehele arrondissement is 'werkloosheid'. In deze relatief welvarende gemeenten, is de werkloosheid iets hoger dan gemiddeld. Hoewel het slechts om een zeer kleine afwijking gaat, valt niet uit te sluiten dat het behoud van verworven welvaart in deze gemeenten een motief vormt om voor het VB te stemmen.

Tabel 3. De gemeenten die in het oosten aan Antwerpen grenzen.

Gemeente	Afstand Stadhuis	% Migranten	% Werklozen	Gemiddeld inkomen	% VB
Borsbeek	9.9	0.72	6.1	25.517	23.8
Brasschaat	11.4	0.02	5.3	29.032	20.1
Edegem	12.4	0.28	4.7	29.185	17.9
Mortsel	7.6	0.39	5.5	26.229	18.5
Schoten	12.4	0.26	6.2	27.456	24.5
Wijnegem	10.4	0.18	4.2	25.930	19.3
Wommelgem	10.2	0.08	4.2	25.111	20.3
Gem. steekproef	10.61	0.28	5.17	26.923	20.60
Gem. populatie	17.23	0.57	5.1	26.215	17.39
Med. steekproef	10.40	0.26	5.3	26.229	20.00
Med. populatie	15.50	0.18	4.7	25.930	18.10

Een analyse van de vraagfactoren naar het VB leert ons dat vooral in Sint Niklaas, Temse, Niel en Boom wellicht de aanwezigheid van migranten en in mindere mate de economisch achtergestelde positie belangrijke drijfveren zijn om voor het VB te kiezen. Toch bewijzen de aan Antwerpen grenzende gemeenten dat extreem-rechts stemgedrag niet noodzakelijk hoeft samen te hangen met deze variabelen. Dit enigma zouden we deels kunnen verklaren door de invasiehypothese. De redenering dat na districten als Deurne en Merksem ook aangrenzende gemeenten zoals Brasschaat of Wijnegem een 'invasie' van migranten zal ondergaan, vormt een mogelijke motivatie om voor het VB te stemmen. Deze verklaring is een variant van de besmettingshypothese waarbij migranten slechts een gedeelte van de dreigende problemen uit de grootstad vormen als katalysator voor extreem-rechts stemgedrag.

V. Het aanbod van het VB op het lokale niveau

In het vorige deel zagen we dat bepaalde maatschappelijke evoluties zoals migratiestromen of een stijgende werkloosheid de vraag naar extreem-rechtse partijen gevoelig kan verhogen. Dit is echter nog geen garantie op electoraal succes voor extreem-rechtse partijen. Ook het aanbod dat gecreëerd wordt, is van cruciaal belang:

Structural change has created a political climate conducive to right-wing populist mobilization. However, for political parties and movements to exploit this climate, they need to have more than a few slogans and a catchy party name (...) The most successful right-wing populist parties are led by charismatic figures capable of setting the political and programmatic direction.³⁶

In dit deel gaan we daarom na wat het VB te bieden heeft aan de kiezers in de verschillende gemeenten. Welke elementen zijn hiervoor belangrijk? Betz (1998) vernoemt meteen één van de belangrijkste aspecten, namelijk charismatische leiders die in staat zijn om een succesvolle partijstructuur uit te bouwen. De lokale partijstructuren van het VB vormen echter een moeilijk te onderzoeken studieobject. We zullen ons dan ook richten op de kandidaten. De impact van individuen op de electorale uitslag van een partij lijkt de laatste jaren overigens toe te nemen, wat onze focus op de persoonlijke factor verder legitimeert.³⁷

Niettegenstaande de personaliseringstrend bij politieke partijen, is de wetenschappelijke literatuur over de impact van individuele kandidaten op het succes van extreem-rechts erg schaars. Een belangrijke uitzondering hierop is het belang van charismatische leidersfiguren. Heel wat auteurs hebben geschreven over de impact van Le Pen op het succes van het Front National en ook in België lijkt het belang van charismatische leiders zoals Dewinter erg groot. Hieraan is evenwel een nadeel verbonden: het aantal stemmentrekkers is beperkt. Het is immers onmogelijk om Dewinter op alle verkiezingslijsten van het VB te zetten. Dit probleem is zeker relevant voor de gemeenteraadsverkiezingen, waar kandidaten enkel kunnen opkomen in de gemeente waar ze wonen. Bij deze verkiezingen is het dus van belang om over veel electoraal aantrekkelijke kandidaten te beschikken. Is dit het geval voor het VB? En zou de kwaliteit van de kandidaten verschillen in de electorale scores voor het VB in de Antwerpse gemeenten kunnen verklaren?

Om deze vragen te beantwoorden gaan we na hoeveel kiezers tenminste één of meerdere voorkeurstemmen uitbrachten voor de verschillende politieke partijen. Deze proportie leert ons iets bij over de populariteit van de kandidaten van een partij. Wanneer een kiezer opteert voor een lijststem, gaat hij impliciet akkoord met de volgorde van die lijst. Indien hij een voorkeurstem uitbrengt, kan hij de volgorde van de kieslijst echter doorbreken en op die manier een lager gerangschikte kandidaat alsnog een mandaat geven. Het lijkt evident dat de kiezer dit enkel zal doen wanneer hij een zekere graad van betrokkenheid voelt met de kandidaat van zijn keuze. Partijen met een hoger percentage voorkeurstemmen sla-

36. BETZ, H.G., IMMERSALL, S., *The New Politics of the Right: Neo Populist Parties and Movements in Established Democracies*, New York, St. Martin's Press, 1998.

37. THIJSSSEN, P., JACOBS, K., Determinanten van voorkeurstemproporties bij (sub-) lokale verkiezingen. De Antwerpse districtraadsverkiezingen van 8 oktober 2000, *Res Publica*, 46, 2004, 460-485.

Teun Pauwels

gen er wellicht beter in dan de andere om hun kandidaten bekend te maken bij hun kiezers.³⁸

Tabel 4. Percentage kiezers in de gemeenten van het arrondissement Antwerpen die één of meerdere voorkeurstemmen uitbrengen.

	Agalev	SP	CVP	VU-ID	VLD	VB	Gewogen Gemiddelde
Aartselaar	71,12		81,64		84,07	57,88	78,60
Antwerpen	71,88	79,72	72,68	64,69	69,47	71,62	72,83
Boechout	73,74		86,86	90,97	82,39	67,11	81,79
Boom	70,72	87,35	89,03	68,14	77,77	62,60	79,46
Borsbeek	70,48	59,37	90,94	85,86	66,31	62,98	75,11
Brasschaat	66,26	70,57	89,26	85,04	74,35	67,62	77,47
Brecht	63,64	72,59	83,08	77,53	75,07	65,94	72,55
Edegem	69,73	57,87	85,21	85,21	70,03	63,59	73,23
Essen	77,69	92,51	94,09	85,71	84,37	67,69	87,26
Hemiksem	71,91	86,87	90,73		87,66	63,94	82,75
Hove			85,03	81,13	72,82	56,41	75,23
Kalmthout	69,95	79,60	93,22	76,47	78,77	68,44	81,03
Kapellen	64,85	65,98	90,89	77,23	86,86	53,35	77,87
Kontich	71,56		91,55		78,75	66,56	79,93
Lint	67,96	81,62	86,34	85,76	89,75	60,19	81,45
Malle		88,01	93,59		78,55	61,92	84,35
Mortsel	69,13	74,33	77,86	88,61	73,81	56,64	72,16
Niel	68,30	81,15	78,52	70,99	82,84	71,82	77,93
Ranst	66,34		90,84		85,86	60,58	80,00
Rumst	66,56	81,89	92,15		79,08	69,85	81,29
Schelle	76,18	78,23	92,05	78,82	66,35	62,78	80,82
Schilde	65,49	73,13	90,60	83,80	85,38	67,66	81,71
Schoten	63,65	75,85	86,11	76,36	70,90	61,49	72,33
Stabroek	72,76	79,19	90,54		70,93	67,65	76,53
Wijnegem	80,34	81,78	87,15	78,81	81,78	67,92	80,34
Wommelgem	75,21	75,62	85,58	86,68	87,06	65,39	79,81
Wuustwezel	71,83		91,96		88,28	66,05	86,04
Zandhoven	74,04		94,19		78,85	62,08	85,52
Zoersel	64,27	71,83	91,39	85,75	70,36	68,19	77,56
Zwijndrecht	84,62	82,02	85,35	89,74	71,63	58,48	78,51
Ongewogen Gemiddelde	70,72	77,26	87,95	81,11	78,34	64,15	75,85

Bron: Antwerpse provinciehuis.

Deze methode is gebaseerd op een onderzoek van Thijssen en De Langhe (2005) die het aanbod van het VB analyseerden in de Antwerpse districten. Een vergelijking tussen de districten en gemeenten wordt daardoor mogelijk. De proportie voorkeurstemmen in de Antwerpse gemeenten staan in tabel 4. De resultaten

38. THIJSSSEN, P., DE LANGE, S., o.c., pp. 231-258.

worden enkel weergegeven voor de zes grootste partijen. Met de andere, vaak plaatselijke partijen werd dus geen rekening gehouden.

In de Antwerpse gemeenten brengen gemiddeld 76% van de kiezers één of meerdere voorkeurstemmen uit. In de districten bedraagt dit percentage slechts 62%.³⁹ Blijkbaar is er dus een grotere persoonlijke betrokkenheid tussen de kiezers en kandidaten in de Antwerpse gemeenten dan in de districten. Een verklaring voor dit grote verschil zou kunnen zijn dat de er op districtsniveau pas voor het eerst opnieuw verkiezingen werden georganiseerd sinds de Antwerpse fusie van 1983. De partijen waren voor de districtraadsverkiezingen van 2000 dus grotendeels aangewezen op nieuwe kandidaten waardoor retrospectief stemgedrag meestal onmogelijk was. Aangezien *incumbency* één van de belangrijkste determinanten is voor het aantal voorkeurstemmen van een kandidaat,⁴⁰ lijkt het aannemelijk dat de kandidaten van de districtraadsverkiezingen een lager percentage voorkeurstemmen behalen.

Een andere mogelijke verklaring ligt in het feit dat de banden tussen politicus en electoraat in de gemeenten nog minder zijn aangetast dan in de meer verstedelijkte districten. Een lager inwonersaantal maakt het mogelijk om de lokale mandatarissen van zijn of haar gemeente persoonlijk te kennen. Ondersteuning voor deze hypothese vinden we terug bij de negatieve correlatie tussen urbanisatiegraad en het percentage voorkeurstemmen (-0.576).

Om terug tot de kern van onze onderzoeksvraag te komen, gaan we na hoeveel voorkeurstemmen de kandidaten van het VB krijgen in vergelijking met de kandidaten van de andere partijen. Opnieuw vinden we een opmerkelijk verschil terug tussen de districten en de gemeenten. Op districtsniveau moeten de kandidaten van het VB nauwelijks onderdoen voor de kandidaten van bijvoorbeeld Agalev of VLD. De proportie voorkeurstemmen is bij het VB slechts drie procent lager dan het gemiddelde voor alle partijen samen. In de Antwerpse gemeenten zijn de kandidaten van het VB echter heel wat minder succesvol dan die van de andere partijen. In geen van de dertig gemeenten haalt het VB evenveel of meer dan het gemiddelde percentage voorkeurstemmen.

Een andere partij die verhoudingsgewijs weinig voorkeurstemmen behaalt is Agalev. In de Antwerpse gemeenten valt het op dat Agalev en het VB heel wat minder voorkeurstemmen behalen dan de andere partijen, die allemaal rond de 80% scoren. In de districten is het verschil tussen Agalev en VB enerzijds en de andere partijen anderzijds niet zo groot. Dit zou verklaard kunnen worden door het feit dat Agalev en VB twee relatief nieuwe partijen zijn en in de Antwerpse gemeenten moeten opboksen tegen partijen wiens kandidaten zich als *incumbents* reeds jarenlang konden bewijzen.

39. THIJSSSEN, P., DE LANGE, S., *o.c.*, pp. 231-258.

40. THIJSSSEN, P., JACOBS, K., *o.c.*, pp. 460-485.

Teun Pauwels

In de districten hebben Agalev en VB deze handicap in veel mindere mate. Door dat ook de kandidaten van de 'gevestigde partijen' tamelijk onbekend waren, is de achterstand wat betreft voorkeurstemmen er veel minder groot. Weliswaar is het aantal voorkeurstemmen niet altijd een goede voorspeller voor de electorale score. Toch lijkt het ons plausibel om te stellen dat de lagere score voor het VB in de Antwerpse gemeenten gedeeltelijk te wijten is aan het feit dat de kandidaten van de gevestigde partijen er beter gekend zijn en een meer persoonlijke relatie hebben met hun electoraat. Het persoonlijke contact met de kiezers vormt mogelijk een dam tegen de opkomst van extreem rechts in de Antwerpse gemeenten. In de districten is deze buffer niet aanwezig en staat het VB dan ook sterker. Op die manier speelt dus ook het aanbod een cruciale rol in het verklaren van de opkomst van het VB in Antwerpen.

De gemeenten waar de kandidaten van het VB het best scoren, kunnen worden afgeleid uit tabel 4. Daaruit blijkt bijvoorbeeld dat de VB kandidaten vooral goed scoren in Niel, Antwerpen en Rumst. Voorlopig werd er echter geen rekening gehouden met de mate waarin gebruik werd gemaakt van de voorkeurstem over alle partijen heen. Om dit probleem te verhelpen wordt de proportie voorkeurstemmen, gedeeld door het gewogen gemiddelde van de gemeente. Zo bekomen we de genormeerde proportie voorkeurstemmen: een percentage dat uitdrukt hoeveel procent dat het VB behaalt ten opzichte van het gemiddelde. Als de proportie bij het VB even groot is dan het gemiddelde in een gemeente, dan bekomt men een score van 100%. Dit is echter in geen enkele gemeente het geval.

We stellen vast dat het VB⁴¹ verhoudingsgewijs de hoogste proportie voorkeurstemmen ontvangt in Antwerpen. Dit heeft ongetwijfeld te maken met de sterke bezetting van de lijst voor de Antwerpse gemeenteraad. We zien ook dat de genormeerde proportie voorkeurstemmen in sterke mate samenhangt met de electorale score die het VB in een gemeente behaalt. De correlatie tussen die twee bedraagt 0.713. Dit betekent mogelijk dat de VB kandidaten beter gekend zijn of meer gewaardeerd worden in de gemeenten waar het VB het best scoort. Zulke causale relaties zijn helaas moeilijk te bevestigen.⁴² Bijkomende gegevens bieden immers nog een andere verklaring.

Het valt namelijk op dat het VB erg goed scoort in gemeenten waar men weinig gebruik maakt van de voorkeurstem. De correlatie tussen de proportie voorkeurstemmen over alle partijen heen in een gemeente en de score van het VB bedraagt dan ook -0.676. Deze bevinding ondersteunt de hypothese dat een goed persoonlijk contact tussen kandidaat en electoraat een buffer vormt tegen het extreemrechtse succes. In deze visie is het electorale succes van het VB dus niet het resultaat van de sterkte van de eigen kandidaten, maar het gevolg van de zwakte van de kandidaten van de andere partijen in die gemeenten. Deze kandidaten zijn te

41. Cf. Appendix.

42. THIJSSSEN, P., DE LANGHE, S., o.c., pp. 231-258.

weinig gekend of worden minder geapprecieerd, waardoor de keuze voor extreem-rechts meer voor de hand ligt.

VI. De verschillende electorale aanhang van het VB in Antwerpen

We hebben nu van een heel aantal variabelen de correlaties met de VB-score onderzocht. De belangrijkste bevindingen worden gesynthetiseerd in onderstaande tabel 5. Correlaties die significant zijn vanaf het 0.01-niveau worden in het vet weergegeven.

Alvorens we deze correlatiematrix interpreteren, wijzen we op het gevaar van de ecologische interpretatiefout. De data die hier gebruikt werden, zijn allemaal verzameld op een geaggregeerd niveau (gemeentelijke niveau). Gegevens op een geaggregeerd niveau overschatten echter meestal de correlatie. We wijzen er ook op dat correlaties geen causaliteit impliceren. Deze waarschuwingen in acht genomen, lijkt de correlatiematrix een interessant instrument om na te gaan of onze theoretische bedenkingen ook empirisch ondersteund worden. We overlopen enkele bevindingen.

De afstand tot het stadhuis kent een significant verband met de urbanisatiegraad, het gebruik van de voorkeurstem en de score voor het VB. Belangrijkste conclusie hieruit lijkt dat hoe verder een gemeente zich van het stadhuis bevindt, hoe kleiner de verstedelijkingsgraad van die gemeente is. Dit lijkt dan ook een logische verklaring voor het negatieve verband tussen de afstand tot het stadhuis en de score voor het VB. Dit negatieve verband wordt vermoedelijk ook veroorzaakt door de besmettingshypothese.

Geurbaniseerde gebieden worden gekenmerkt door meer migranten, meer werkloosheid en men stemt er vaker op het VB. In verstedelijkte gebieden wordt de voorkeurstem weinig gebruikt, wat erop wijst dat de kandidaten van de lokale politieke partijen er minder goed gekend zijn. Tenslotte kwam het VB ook vroeger op in verstedelijkte gemeenten.

Het percentage migranten kent een matig negatief verband met het gemiddelde inkomen in een gemeente en een sterk positief verband met de werkloosheidsgraad en urbanisatiegraad van een gemeente. Het feit dat migranten zich in economisch achtergestelde en geurbaniseerde gebieden vestigen, maken de etnische competitietheorie en de theorie van de psychologische behoeften plausibel waardoor het significante verband met de score voor het VB dan ook niet verbaast.

Het gemiddelde inkomen in een gemeente kent een negatief verband met de werkloosheidsgraad, maar lijkt voor de rest nauwelijks relevant. De werkloosheidsgraad daarentegen correleert enkel niet significant met de afstand tegenover het stadhuis. Voor alle andere variabelen correleert de werkloosheidsgraad in de

Tabel 5. Correlatiematrix van de gebruikte variabelen ter verklaring van extreem-rechts stemgedrag.

	afstadsdh	urbanisatie- graad	migranten	inkomen	werkloos- heid	voorkeur- stemmen	bekendvibi	jaar- opkomst	VlaamsBlok
afstadsdh	Pearson Correlation	1							
	Sig. (2-tailed)	-,488(**)	-,269	-,234	-,288	,565(**)	-,164	,373(*)	-,521(**)
	N	,003	,119	,177	,093	,001	,387	,030	,002
urbanisatiegraad	Pearson Correlation		1						
	Sig. (2-tailed)	-,488(**)	,587(**)	-,048	,638(**)	-,576(**)	,297	-,647(**)	,604(**)
	N	,003	,000	,784	,000	,001	,111	,000	,000
migranten	Pearson Correlation			1					
	Sig. (2-tailed)	-,488(**)	,587(**)	-,497(**)	,881(**)	-,266	,391(*)	-,270	,604(**)
	N	,003	,000	,002	,000	,155	,032	,123	,000
inkomen	Pearson Correlation				1				
	Sig. (2-tailed)	-,488(**)	-,497(**)	-,485(**)	-,485(**)	-,162	-,247	-,171	-,291
	N	,003	,002	,003	,003	,391	,188	,334	,094
werkloosheid	Pearson Correlation					1			
	Sig. (2-tailed)	-,488(**)	-,497(**)	-,485(**)	-,485(**)	-,418(*)	,495(**)	-,384(*)	,722(**)
	N	,003	,002	,003	,003	,022	,005	,025	,000
voorkeurstemmen	Pearson Correlation						1		
	Sig. (2-tailed)	-,488(**)	-,497(**)	-,485(**)	-,485(**)	1	-,489(**)	,406(*)	-,676(**)
	N	,003	,002	,003	,003	30	,006	,026	,000
bekendvibi	Pearson Correlation							1	
	Sig. (2-tailed)	-,488(**)	-,497(**)	-,485(**)	-,485(**)	-,489(**)	1	-,322	,713(**)
	N	,003	,002	,003	,003	,006	30	,083	,000
jaaropkomst	Pearson Correlation								1
	Sig. (2-tailed)	-,488(**)	-,497(**)	-,485(**)	-,485(**)	-,489(**)	1	-,414(*)	-,414(*)
	N	,003	,002	,003	,003	,026	,083	,015	,015
VlaamsBlok	Pearson Correlation								
	Sig. (2-tailed)	-,488(**)	-,497(**)	-,485(**)	-,485(**)	-,489(**)	1	-,414(*)	-,414(*)
	N	,003	,002	,003	,003	,026	,083	,015	,015

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

verwachte richting. De samenhang tussen werkloosheidsgraad en de score voor het VB is dan ook opmerkelijk hoog.

Gemeenten waar de voorkeurstem vaak wordt gebruikt, bevinden zich meestal ver van het stadhuis, zijn minder verstedelijkt en de kandidaten van het VB zijn er minder goed gekend. Deze indicator voor sociaal kapitaal vormt mogelijk een buffer tegen een hoge electorale score voor het VB.

Hoewel de bivariate analyse onze hypothesen ondersteunt, lijkt ook een multiple regressie-analyse interessant om na te gaan wat de netto-effecten zijn van onze onafhankelijke variabelen op de Vlaams Blok score. Het probleem hierbij is dat de onafhankelijke variabelen onderling tamelijk hoog correleren waardoor het gevaar van multicollineariteit loert. Dit probleem bemoeilijkt de interpretatie van onze gegevens en maakt het lastig om significante β -coëfficiënten te vinden.⁴³ Toch zijn enkel de variabelen migranten en werkloosheid zo sterk gecorreleerd dat we duidelijk kunnen spreken van multicollineariteit en bovendien proberen we dit probleem te verhelpen door gebruik te maken van verschillende modellen.

Tabel 6. Multiple regressie-analyse met de gebruikte variabelen ter verklaring van extreem-rechts stemgedrag.

Model		Ongestandaardiseerde coëfficiënten		Gestand. coëfficiënten	Sig.
		B	Std. Error	β	
1	(Constant)	,116	,043		,012
	Afst. Stadh	-,002	,001	-,287	,080
	Urban. Graad	,022	,008	,457**	,007
R ² = 0.425					
2	(Constant)	,172	,089		,064
	Afst. Stadh	-,002	,001	-,394*	,009
	Urban. Graad	,004	,008	,081	,634
	Migranten	-1,152	1,118	-,252	,312
	Inkomen	,000	,000	-,175	,256
R ² = 0.654					
3	(Constant)	,603	2,879		,836
	Afst. Stadh	-,002	,001	-,277*	,041
	Urban. Graad	,003	,009	,063	,704
	Inkomen	,000	,000	-,250	,074
	Werkloosheid	,519	,515	,156	,324
	Voorkeurstem	-,003	,002	-,271*	,064
	NPV VI. BI.	,283	,086	,374**	,003
	Jaar Opkomst	,000	,001	-,013	,918

Afhankelijke variabele: VlaamsBlok score (N=35); Sign.: **: p=0,01; *: p=0,05

43. VAN LOON, F. *Statistische analyse in het Sociologisch Onderzoek*, Antwerpen, Universitas, 2002.

Teun Pauwels

In het eerste model worden enkel de afstand tot het stadhuis (inktvlekmodel) en de urbanisatiegraad in rekening gebracht. Hieruit blijkt dat vooral de urbanisatiegraad een significante variabele is ter verklaring van de VB score. In een tweede model worden de variabelen migranten, inkomen en werkloosheid toegevoegd. Dit suggereert dat niet de urbanisatiegraad op zich maakt of men al dan niet op het VB stemt maar wel de fenomenen die met urbanisatie samenhangen zoals een verhoogde werkloosheid. Opvallend is ook dat de afstand tot het stadhuis nu wel significant wordt. Verder zien we dat het percentage migranten een negatief effect heeft op de VB score in een gemeente, wat ingaat tegen onze voorgaande theoretische en empirische bevindingen. Dit kan verklaard worden door het fenomeen multicollineariteit.⁴⁴

In het laatste model komen alle variabelen samen aan bod. Omwille van het multicollineariteitsprobleem werd de variabele 'migranten' echter geschrapt. Drie variabelen blijven significant. De afstand tot het stadhuis blijft significant ter verklaring van het extreem-rechtse succes. Dit komt wellicht doordat deze variabele niet sterk correleert met de andere onafhankelijke variabelen. Zo is het opvallend dat de afstand tot het stadhuis niet sterk correleert met de werkloosheidsgraad of het aantal migranten maar wel tamelijk sterk met de VB score. Dat geeft aan dat deze variabele een toegevoegde verklaringswaarde heeft. Door het multicollineariteitsprobleem en het lage aantal cases (N = 35) moeten we opletten met deze conclusies. Toch lijkt de multivariate analyse aan te geven dat het inktvlekmodel en de besmettingshypothese meer ondersteuning krijgen dan aanvankelijk gedacht. Ten slotte zijn ook de proportie voorkeurstemmen voor alle partijen in een gemeente en de genommerde proportie voorkeurstemmen voor het VB significante variabelen. Een goede partijorganisatie met gekende kandidaten lijkt voor het VB de belangrijkste verklarende factor om succesvol te zijn in een gemeente. Deze conclusie stemt overeen met heel wat ander onderzoek. Karakteristieken van extreem-rechtse partijen blijken meestal uiterst belangrijk om verschillen in het extreem-rechtse succes tussen landen, regio's of gemeenten te verklaren.⁴⁵

44. Doordat de werkloosheidsgraad en het aantal migranten zo sterk samenhangen krijgt de variabele met de hoogste correlatie met de afhankelijke variabele een opgeblazen β -coëfficiënt, terwijl de variabele met een kleinere correlatie een sterk gereduceerde (zelfs negatieve) β -coëfficiënt bekommt.

45. Zie bijvoorbeeld LUBBERS, M., GIJSBERTS, M., SCHEEPERS, P., *Extreme right-wing voting in Western Europe*, *European Journal of Political Research*, 41, 2002, 345-378; COFFE, H. *Groot in Vlaanderen, klein(er) in Wallonië. Een analyse van het electorale succes van de extreem-rechtse partijen*, proefschrift, Brussel, VUB.

VII. Conclusie

In deze tekst trachtten we de verschillende electorale aanhang van het VB in Antwerpen te verklaren. De electorale geografie van het VB in de Antwerpse gemeenten gaf aan dat we er te maken hadden met een inktvlekmodel. Hoe verder een gemeente van de stad Antwerpen is verwijderd, hoe minder haar inwoners op het VB stemmen. Het VB nam er ook later deel aan de verkiezingen. Dit patroon klopte echter niet altijd. Voor de hoge VB scores in ondermeer Sint Niklaas, Temse, Niel en Boom was er een andere verklaring nodig.

Het inktvlekmodel verklaarden we eerst door de urbanisatiegraad. We nemen aan dat verstedelijking gepaard gaat met ontzuiling, stadsvlucht, migranten, werkloosheid en criminaliteit wat de kans op een extreem-rechtse stem verhoogt. Aangezien verstedelijking en de afstand tot het stadhuis een negatief verband vertonen, biedt dit een verklaring voor het inktvlekmodel. Ook de angst voor een besmetting van de problemen uit de grootstad lijkt een krachtig mechanisme om voor het VB te stemmen.

Vervolgens werden enkele klassieke theorieën rond de vraag naar extreem-rechts stemgedrag getoetst. Hieruit bleek dat de score van het VB een positieve samenhang kent met het aandeel migranten en de werkloosheid en een negatieve samenhang met het gemiddelde inkomen in een gemeente. Dezelfde variabelen verklaren dan ook waarom er in het zuiden van Antwerpen en in enkele Oost-Vlaamse gemeenten vaak op het VB wordt gestemd, ook al zijn deze ver van de stad gesitueerd. Gemeenten als Brasschaat of Wijnegem tonen echter aan dat hoge VB scores niet noodzakelijk samenhangen met een verminderde leefomgeving. De dreiging van migranten (invasiehypothese) en grootstedelijke problemen (besmettingshypothese) bieden hiervoor wel een plausibele verklaring.

Ook het aanbod van het VB werd bekeken. Ten eerste viel op dat de voorkeurstem heel wat meer werd gebruikt in de gemeenten dan in de districten. Ten tweede krijgen de kandidaten van Agalev als VB minder voorkeurstemmen dan de kandidaten van de gevestigde partijen in de gemeenten. Het zijn dan ook twee relatief nieuwe partijen. We vonden ook een hoge samenhang tussen de genormeerde proportie voorkeurstemmen voor het VB de score voor die partij. Of dit door de sterkte van de eigen kandidaten komt of door de zwakte van de andere kandidaten valt moeilijk uit te maken.

De multivariate analyse gaf aan dat de besmettingshypothese en het inktvlekmodel meer ondersteuning kregen dan aanvankelijk gedacht. Angst voor problemen uit de grootstad verklaart wel degelijk waarom sommige mensen voor het VB stemmen. Deze factor wordt in ander onderzoek vaak veronachtzaamd. Tot slot bleek ook het hebben van gekende of gewaardeerde kandidaten erg belangrijk voor het VB om succesvol te zijn in een gemeente.

SUMMARY

In this article we explained the differential electoral appeal of the extreme right in the municipalities of Antwerp. The electoral geography of the Vlaams Blok demonstrated that the further one lives from the city of Antwerp, the less likely one is to vote for the extreme right. This phenomenon was explained through a specific urbanization pattern and the so called contamination hypothesis. We also found that the presence of migrants and the unemployment rate had a significant correlation with the score of the VB. This helped to understand why some municipalities were characterized by a long distance from the city and yet a high score for the VB. The supply side of the VB was also analyzed. This revealed that the proportion of preferential votes for the VB correlated highly with the electoral score of the VB in the municipalities of Antwerp.

VIII. Appendix**Tabel 1.** Afstanden tegenover het stadhuis in de verschillende gemeenten.

Gemeente	Afstand t.o.v. het stadhuis in km	Gemeente	Afstand t.o.v. het stadhuis in km
Aartselaar	11.5	Mortsel	7.6
Antwerpen	0.0	Niel	17.4
Beveren	16.1	Ranst	21.9
Boechout	10.9	Rumst	18.5
Boom	16.9	Schelle	14.6
Borsbeek	9.9	Schilde	15.5
Brasschaat	11.4	Schoten	12.4
Brecht	25.8	St Gillis Waas	26.5
Edegem	12.4	St Niklaas	26.2
Essen	36.3	Stabroek	20.0
Hemiksem	14.0	Temse	25.7
Hove	10.4	Wijnegem	10.4
Kalmthout	28.9	Wommelgem	10.2
Kapellen	13.9	Wuustwezel	29.3
Kontich	15.7	Zandhoven	19.9
Kruibeke	13.5	Zoersel	25.0
Lint	14.5	Zwijndrecht	9.6
Malle	30.1		
Gemiddelde	17.2		
Correlatie	-0.521**		

** Correlatie is significant op het 0.01 niveau (2-tailed)

Tabel 2. Relatie tussen migranten en het electorale succes van het VB.

Gemeente	Aandeel Marokkanen en Turken (in %)	Gemeente	Aandeel Marokkanen en Turken (in %)
Aartselaar	0.14	Mortsel	0.39
Antwerpen	5.17	Niel	0.73
Beveren	0.09	Ranst	0.09
Boechout	0.04	Rumst	0.71
Boom	3.51	Schelle	0.35
Borsbeek	0.72	Schildde	0.00
Brasschaat	0.02	Schoten	0.26
Brecht	0.04	St. Gillis Waas	0.37
Edegem	0.28	St. Niklaas	1.63
Essen	0.01	Stabroek	0.09
Hemiksem	0.65	Temse	2.18
Hove	0.07	Wijnegem	0.18
Kalmthout	0.06	Wommelgem	0.08
Kapellen	0.05	Wuustwezel	0.02
Kontich	0.79	Zandhoven	0.00
Kruikeke	0.50	Zoersel	0.03
Lint	0.30	Zwijndrecht	0.54
Malle	0.03		
Gemiddelde	0.57		
Correlatie	.604***		

*** Correlatie is significant op het 0.001 niveau (2-tailed)

Tabel 3. Relatie tussen werkloosheid en het electorale succes van het VB.

Gemeente	% werklozen	Gemeente	% werklozen
Aartselaar	3,3%	Mortsel	5,5%
Antwerpen	12,1%	Niel	5,4%
Beveren	4,8%	Ranst	4,2%
Boechout	4,4%	Rumst	3,9%
Boom	6,8%	Schelle	4,2%
Borsbeek	6,1%	Schildde	4,6%
Brasschaat	5,3%	Schoten	6,2%
Brecht	4,8%	St. Gillis Waas	4,4%
Edegem	4,7%	St. Niklaas	7,3%
Essen	5,2%	Stabroek	5,0%
Hemiksem	5,3%	Temse	7,3%
Hove	4,3%	Wijnegem	4,2%
Kalmthout	4,5%	Wommelgem	4,2%
Kapellen	4,9%	Wuustwezel	4,5%
Kontich	4,6%	Zandhoven	4,0%
Kruikeke	5,5%	Zoersel	4,0%
Lint	4,4%	Zwijndrecht	5,5%
Malle	4,0%		

Correlatie is 0,722***

Teun Pauwels

Tabel 4. Relatie tussen gemiddeld inkomen en het electorale succes van het VB.

Gemeente	Gemiddeld inkomen	Gemeente	Gemiddeld inkomen
Aartselaar	31.870	Mortsel	26.229
Antwerpen	21.497	Niel	22.792
Beveren	25.674	Ranst	27.577
16857Boechout	27.891	Rumst	25.109
Boom	21.242	Schelle	27.189
Borsbeek	25.517	Schilde	31.567
Brasschaat	29.032	Schoten	27.456
Brecht	24.183	St. Gillis Waas	23.029
Edegem	29.185	St. Niklaas	23.293
Essen	23.409	Stabroek	27.061
Hemiksem	23.447	Temse	24.940
Hove	34.482	Wijnegem	25.930
Kalmthout	26.691	Wommelgem	25.111
Kapellen	28.607	Wuustwezel	23.771
Kontich	28.650	Zandhoven	26.198
Kruibeke	23.393	Zoersel	28.821
Lint	27.555	Zwijndrecht	24.269
Malle	24.844		
Gemiddelde	26.214		
Correlatie	-0,291		

Tabel 5. Genormeerde proportie voorkeurstemmen voor het VB in de Antwerpse gemeenten.

Gemeente	Genormeerde proportie voorkeurstemmen (%)	Gemeente	Genormeerde proportie voorkeurstemmen (%)
Aartselaar	73,64	Malle	73,41
Antwerpen	98,34	Mortsel	78,49
Boechout	82,05	Niel	92,16
Boom	78,78	Ranst	75,72
Borsbeek	83,85	Rumst	85,93
Brasschaat	87,28	Schelle	77,68
Brecht	90,89	Schilde	82,81
Edegem	86,84	Schoten	85,02
Essen	77,58	Stabroek	88,39
Hemiksem	77,26	Wijnegem	84,54
Hove	74,99	Wommelgem	81,94
Kalmthout	84,46	Wuustwezel	76,77
Kapellen	68,51	Zandhoven	72,59
Kontich	83,27	Zoersel	87,91
Lint	73,90	Zwijndrecht	74,49
Gemiddelde	81,32		
Correlatie	.713***		

*** Correlatie is significant op het 0.001 niveau (2-tailed)